

HUMANİTAR ELMLƏRİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Ali məktəblərarası
elmi məqalələr məcmuəsi

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ИЗУЧЕНИЯ
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК
Межвузовский сборник
научных статей

THE ACTUAL PROBLEMS
OF STUDY
OF HUMANITIES
Interuniversity collection
of scientific articles

BAKI

2008

5

ORTA ƏSRLƏR OĞUZ QRUPU TÜRK DİLLƏRİNDƏ ƏMR CÜMLƏSİNİN İFADƏ FORMALARI (Azərbaycan və türk dili əsasında)

Əmr mənasını yaradan müxtəlif vasitələr vardır. Orta əsrlər oğuz qrupu türk dillərinə aid yazı materiallarının dilində xəbəri felin əmr şəkli ilə ifadə olunmuş əmr cümlələrindən daha çox istifadə edilmişdir. Xəbərin şəxslər üzrə ifadəsinə görə əmr cümlələri müasir Azərbaycan dilindəki eyniadlı cümlələrlə müqayisədə bəzi fərqlərə malikdir.

Xəbəri I şəxsi bildirən əmr cümlələri. I şəxsin təkində əmr şəkildən bəhs edərkən Mirzə Rəhimov qeyd edir ki, türkologiyada üç fikir vardır: bir qrup türkoloqlar belə hesab edirlər ki, I şəxs öz-özünə müraciət edə bilmədiyi üçün əmr şəklinin birinci şəxsi yoxdur, başqa qrup türkoloqların fikrincə, əmr şəklinin I şəxsdə yalnız cəmi var, tək isə yoxdur. Üçüncü qrup dilçilər isə belə fikirdədirlər ki, əmr şəklinin hər üç şəxs üzrə tək və cəmi vardır (12, s. 8-9). Biz də sonuncuların fikrinə şərikik.

Orta əsrlərdə oğuz qrupu türk dillərinə məxsus yazılı abidələrin dilində işlənən əmr cümlələrinin xəbəri I şəxsin təkində *-ayım, -əyim* şəkilçisi qəbul etmişdir; məs.: Gel imdi dinle sözi *şerh edeyim*, Birin birin anı sana *diyeyim* (YE., s. 95); Şöyle hayran eyle beni *Aşkın oduna yanayım* (YE., s. 137); Bizlər dəği ana bəndə *olayım* imdi (Əli, 49); Soruncam var *gətürəyim lisanə* (DƏH., s. 71); Leylim için, Leylim için bən bəni *Məcnun edəyim*, Gözlərimün qan yaşını yolına *Ceyhun edəyim* (QB., s. 281); Ləli-ləbindən *sorayım* ki, nədür halüm vəli *Axtıdayım* göz yaşını olamı sormayayım (QB., s. 211) və s.

B.Sadiqov *-ayım, -əyim* şəkilçisinin bir çox türk dillərində geniş yayıldığını yazır və qeyd edir ki, müxtəlif fonetik tərkibdə çıxış edən bu şəkilçinin əksər türk dillərində varlığı bir də onu göstərir ki, həmin forma türk dilləri üçün müştərək qrammatik əlamətdir (13, s. 63).

Bu forma noğay dilində də *-aıym, -əyim* şəkildə işlənir (2, s. 95).

Bəzən əmr cümləsinin xəbəri I şəxsin təkində *-ayın, -əyin* şəkilçisi qəbul etmişdir; məs.: Xan babamın qatına bən varayım, Ağır xəzinə, bol ləşgər *alayın*. Azğın dinli kafərə bən *varayın* (KDQ., s. 38); Səni bən dəxi *alayın, gedəyin*, Nə kim sən bənə etdün, *bən edəyin* (DƏH., s. 78); Ko beni *yanayın* köynüklerimlə Kaçan aşık olsam ölmezem ayruk (YE., s. 50); Ko beni *yatayın* dost eşiğinde, Yeter bir el dahi almazam ayruk (YE., s. 50). Bu şəkilçi hazırda Azərbaycan dilinin dialektlərində xəbəri I şəxsin cəmində olan əmr cümləsi yaradır (17, s. 45).

Digər yazılı mənbələrdən fərqli olaraq, Xətəinin dilində müasir ədəbi dilimizdə olduğu kimi, xəbəri *-im* şəkilçisi ilə formalaşmış əmr cümləsi işlənmişdir; məs.: *Yüzün görəndə, ey sənəm, allaha şükr edim*, Sürtdüm üzümü torpağa, *dərgahə şükr edim* (X., s. 257).

I şəxsin cəmini ifadə edən əmr cümlələrinin xəbəri iki şəkilçi vasitəsi ilə formalaşmışdır:

1) *-alum, -əlüm* şəkilçisi ilə *-alum, -əlüm* əmr şəkli I şəxsin cəmini ifadə edən vasitə kimi digər ədəbi-bədii dil nümunələrimizdə, həmçinin türk dillərinin keçmiş dövrlərini əks etdirən yazılı abidələrdə də qeydə alınmışdır (8, s. 229; 11, s. 60; 16, s. 146). Məsələn: *Aydururlar qul satalum bunu sana* (Əli, 39); *Bir-iki ay səbr eylə görəlüm, Atasına da xəbər göndərələüm* (DÖH., s. 62); *Berigel barışalım, Yadısan bilişelim* (YE., s. 36); *Kanı gerçək aşık kanı, gelin isteye-lim anı, Biçare Yunusun canı dost yoluna isar olur* (YE., s. 120); *Gel varalım bi-zim ile ta giresin bağçelere Mamur olmuş bostanlarum ağyar, gülüm, dermez be-nim* (YE., s. 136); *Gelünüz gidelüm gelün ki, Yunus geçdi gönildi Ayaklara dü-şer Yunus bu yolda baş olan kimdür?* (YE., s. 129); *Allah adın zikr idelüm evve-la, Vacib oldur cümle işde her kula* (SÇ., s. 167); *Bizümle bir nefes insanlığ eyle soruşalum Gel, ey peri, nicesin, hoş mısın, safaca mısın?* (EP., s. 170); *İçüp çe-mende lebün gibi badeyi gülğün, Bu aklı fikri saçın gibi tarümar idelüm* (DŞ., s. 171); *Öpməgə can dilər imiş totağun Tutalum şimdi ol yasağünü biz* (QB., s. 377); *Bizə tolu ver əyağı bəşarı bilməyələüm, Saçünü çöz, şaha, leylü nəharı bil-məyələüm* (QB., s. 367).

Y.Seyidov bu formanın Nəsiminin dilində də norma halında olduğunu gös-tərmişdir (14, s. 166).

Maraqlıdır ki, *-alum, -əlüm* bu gün də bəzi oğuz qrupu türk dillərində (türk, qaqauz) əmr şəklinin I şəxs cəmini ifadə edən əsas ifadə vasitəsi kimi möhkəm-lənmişdir (6, s. 146).

2) *-avuz* şəkilçisi ilə. Ə.Dəmirçizadə «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanların dili» əsərində *-avuz// -əvüz*-ə toxunaraq özündə *biz* əvəzliyini *-viz, -vüz, -viz, -vuz* şəklində saxladığı üçün onu, ümumiyyətlə, Azərbaycan dilinin ilk dövrlərində türk tayfa dillərindən birinə xas olan ünsür kimi qiymətləndirir (3, s. 102).

H.Mirzəzadə bu şəkilçinin (*-avuz/-əvüz*) tarixən felin yalnız əmr və xəbər (indiki zamanda *-iz// -üz*) şəklində, M.Rəhimov isə onun əmr, arzu və şərt şəkil-lərində I şəxsin cəmində şəxs şəkilçisi kimi XVIII əsrə qədər *-q, -k* ilə müvazi fəaliyyət göstərdiyini, bu dövrdən etibarən isə *z*-nin yerini *-q, -k* (*-aq, -ək*) -yə verdiyi fikrini irəli sürürlər (8, s. 233; 12, s. 17-19).

Azərbaycan dilinin Muğan qrupu şivələrində də əmr şəklinin I şəxs cəmində *-aq, -ək* deyil, *-uz, -üz* şəkilçisi işlənir (1, s. 106-107).

Xəbəri bu şəkilçi ilə formalaşan əmr cümlələrindən az istifadə olunmuşdur. Məs.: *Dilər isən ki, bu aləmdə alavuz zövq, Bizi sevəni sevələümü qovalum qaçanın.* (QB., s. 444); *Car eylədi ki, bixud olavuz bu gecə eşq Dirşür özünü saxla bu yasağı bu gecə* (QB., s. 355) və s.

Xəbəri *-avuz* şəkilçisi ilə formalaşan əmr cümləsinə digər türk dillərində təsadüf etməsək də, bu, belə əmr cümləsinin yoxluğuna dəlalət etmir; əgər xə-bəri bu şəkilçi ilə düzələn sual cümləsi varsa, məs.: *Buri ne hacet kılavuz sözi çok, Birdür Allah andan artuk tanrı yok* (SÇ., s. 167), hər halda, əmr cümləsi də mövcud olmuşdur.

Xəbəri II şəxsi bildirən əmr cümlələri. İkinci şəxsə aid əmr cümlələri işlən-mə tezliyinə görə, başqa şəxslərə aid əmr cümlələrinin birlikdə götürülmüşün-dən də çox işlənir. Bu da ona görədir ki, əmr, bir qayda olaraq, qarşdakına,

həmsöhbətə yönəldilir (14, s. 209). Ümumən nitqə aid bu xüsusiyyət orta əsrlər oğuz qrupu türk dilləri üçün də qanunauyğundur.

Orta əsrlər oğuz qrupu türk dillərində II şəxsin təkində iki forma işlənmişdir. Bunlardan birincisi hal-hazırda müasir dilimizdə şəkilçisiz işlənən forma, digəri isə *-ğil, -gil* ünsürüdür.

Xəbəri II şəxsin təkində olan əmr cümlələrinin şəkilçisiz işlənən forması müasir ədəbi dilimizdəkindən heç nə ilə fərqlənmir; məs.: Bildin isə ilmi tamam *Gel* imdi *oku* bir varak (YE., s. 88); Çok ağlatdın *güldür* beni, Gel gör beni aşk neyledi (YE., s. 118); *Gəl*, ey canuma canı, *gəl*, ey qəsd-i-amani, *Gəl*, ey cövhəri-kani, *gəl*, ey ruhi-məkani (QB., s. 383); Bəqası yox bu cəhanun fənada *duşma məqam*, Tur imdi, saqi, tolu ver əlümə cəmi müdam (QB., s. 124); Zahid, *öğünmə*, taleyi-sədəm deyib yüküş, Sən var işinə bəxi-siyahim, yetər mana (X., s. 38); Yürü, yürü yolun ile, *Gafil olma* bilin ile (YE., s. 109); Geç canından *bul* anı Sen seni bil sen seni (HB., s. 175); Emsem der isə leblərünü Şeyhi *kınama*, Dərdünə oldurur dahı emsem dedükleri (Ş., s. 168); Didi pes Ademe Havva gel imdi Bu ağacün yemişinden al imdi (YM., s. 169); Avniya, zali-zamanın mekrine *aldanma* kim, Kim zenanın cevrini çəkmək gelür merduna güç (MX., s. 166); Yene yüz urmağa geldim kapuna haclet ile Aybumu yüzüme *urma* ki, budur şani-kerem (CS., s. 167); Dimedüm mi sana *dolaşma* ana hay gönül (FP., s. 170); Saldun belaya canımı, iy can, unutma ha! Kıldun gam u firkat ile giryən, unutma ha! (Mesih., s. 174) və s.

Xəbəri *-ğil, -gil* şəkilçisi ilə formalaşan əmr cümlələri isə müasir ədəbi dilə işlənməsə də, bəzi dialekt və şivələrimizdə öz izini saxlamaqdadır. Əmr şəklinin bu forması yalnız Azərbaycan dilinin keçmiş dövrlərində deyil, ümumiyyətlə, türk dillərinin bir çoxunun keçmiş əsrlərə aid abidələrində o qədər geniş yayılmışdır ki, istər Azərbaycan dilinin, istərsə də bir sıra başqa türk dillərinin həm ümumi şəklində tarixindən bəhs edən, həm də ayrı-ayrı abidələrin təhlilinə həsr olunmuş əsrlərində bu forma qeydə alınmış, onun işləkliyi göstərilmişdir (12, s. 56).

Belə əmr cümlələri «Kitabi-Dədə Qorqud», «Dastani-Əhməd Hərəmi», Qul Əli və Nəsiminin dilində də kifayət qədərdir. Məs.: Hey, Dirsə xan! *Oğlana bəglik vergil, Taxt vergil!* – Ərdəmlidir! (KDQ., s. 36); *Saqın bu razi kimsəyə deməgil, Bu sözü kimsəyə faş eyləməgil* (DƏH., s. 41); *Gəlgil axır*, ey nəsimi-kuyi-işrət, qandasən? (Ö., s. 5); *Başını top eyləgil*, gir vəhdətin meydanına (İN., s. 19) və s.

Türkoloji ədəbiyyatda *-ğil, -gil* şəkilçisinin konkret mənası haqqında müxtəlif fikirlər söylənilmişdir.

M.Rəhimov bu münasibətlə qeyd edir: «*-qıl, -gil* şəkilçisinin *qıl* felindən əmələ gəlməsi türkologiyada, demək olar ki, artıq qəbul edilmişdir. Hələ V.V.Radlov, J.Deni, V.Banq bu şəkilçinin *qıl* felindən olduğunu göstərmişlər. A.C.Emre və A.Qaben də bu fikirdədirlər ki, *-qıl, -gil* şəkilçisi *qıl* felindən əmələ gəlmişdir» (12, s. 60).

P.M.Melioranskiyə görə, əmr şəkli II şəxsin təkində *-ğil, -gil* şəkilçiləri ilə formalaşanda, əmr semantikasi qüvvətlənir, şiddətlik kəsb edir (7, s. 33).

R.Eyvazova yazır ki, *-qıl, -gil* forması dilimizdə, əsasən XVIII əsrdən əvvəlki dövrlərdə geniş işlənmiş, həmin əsrdən isə fəallığını itirmişdir (4, s. 93).

S.Əlizadə də bu münasibətlə yazır: «*-ğil, -gil* şəkilçisi ədəbi-bədii dilimizin yadda qalan morfoloji ölamətlərindən biridir. Sırf əmr şəklinin göstəricisi

Oğuz qrupu türk dillərinə aid yazı materiallarının dilində xəbəri II şəxsin təkini bildirən əmr cümlələrinin formalaşmasında bu şəkilçi böyük rol oynayır. Məs.: *Eşitgil*, kimdürür bu şəhrə sultan (DƏH, s. 71); Ağzına baxu gözümü *görgil*, ey qəvvəs, Becid degül ki, varup qərqeyi-ümman olasın (QB., s. 496); Əgər döndi isə könül tapuna, Anı *xoş sağlağil* mərdanə döndi (QB., s. 302); Əzəldən gəlmişəm şah əmri ilə, Sağınmagil cəhanə simdi gəldim (X., s. 249); Ey müğənni, *saxlağil* sazını kim, bu bəzm ara Eşq ahəngi verir sövtiğə üşşaqın nəva (Əmani, s. 14); Kelecilerin *pişirgil*, Yaramazını şeşirgil, Sözün us ilə düşürgil, Demegil çağ ede bir söz (YE., s. 109); *Yigil* huld ağacının danesinden Sakın ömrün ölüm peymanesinden (YM., s. 169); İy beni servi hevası hak iden, lütf eylegil Payına sürsün yüzün bir dem giyahum gitme gel (Necati., s. 171) və s.

XVI əsr Azərbaycan şairi Əmaninin dilində bu şəkilçiyə *-gilən* şəklində təsadüf edirik. Məs.: İstəsən cananını, can istəmə, *Çəkgilən dərdini*, dərman istəmə (Əmani, s. 200). Bu forma bu gün də dialektlərimizdə öz izini qoruyub-saxlamaqdadır.

Xəbəri II şəxsin cəmində olan əmr cümlələrini formalaşdıran şəkilçiləri iki qrupda birləşdirmək olar.

1) *-in, -in, -un, -ün; -iniz, -iniz, -unuz, -ünüz* şəkilçiləri. Məs.: Ey yaranlar, ey kardaşlar, *sorun* benden kanda idim, Dinlerseniz eydiverem ezeli vatanda idim (YE., s. 82); Mansur oldum *asın* beni, Hep dillerde söyleneyim (YE., s. 138); *İşidün*, iy yarenlər, eve dərvişlər geldi, İlmi-batinden öter eve dərvişlər geldi (YE., s. 140); Ger dilersiz bulasız oddan necat, Aşk ile derd ile *eydün es-salat* (SÇ., s. 168); *Din* eitbaya ki, Kanun u Şifa yazmaktan Hüner oldur ki, gami-dilbere dərman yazalar (N., s. 170); *Dinlenüz* imdi eya ashabi-Şeyh, Neylemişdür Şeyh için adayı Şeyh (HX., s. 174); Kabul itmediler And içti pes ol Nasihatdür *kalun* sözümi makbul (YM., s. 169) Nə ki var isə xubruş, *gətürün*, Satunuz, şol nigaravü *yetürün* (QB., s. 97); *İrirünüz* bəni yaruma, yoxsa, Yenə öz boynunuzadur qanunuz (QB., s. 95); Əhbab, gözümdin axılan qanı *görün*, Hər dəmdə köpül eyləgən əfğanı *görün* (Əmani, s. 259) və s.

Qeyd edək ki, «Dastani-Əhməd İlərami»nin və Nəsiminin dilinin qrammatik quruluşunu araşdıran tədqiqatçılar xəbəri II şəxsin cəmində *-iniz, -iniz, -unuz, -ünüz* şəkilçiləri vasitəsi ilə formalaşan əmr cümlələrindən bəhs etməmişlər. Görünür, həmin yazılı mənbələrdə lazımı nümunələrə rast gəlməmişlər (15, s. 89; 14, s. 165).

2) *-n, -nuz* şəkilçisi həm öz forması etibarını ilə I növ şəkilçidən fərqlənir, həm də Azərbaycan dili şivələrində nisbətən məhdud dairədə işlənir. Bu şəkilçi dilçilik coğrafiyası baxımından Azərbaycan dilinin ayrım şivələrini əhatə edir. Orta əsr anadilli mənbələrin dilində də bu şəkilçi ilə formalaşan əmr cümlələrinə az təsadüf edilir. Məs.: Yusif nəbi əhvalını açı sərvən, Möminlərə nefidürür, *anlan imdi* (Əli, s. 15); Gəlün baxun yüzünəvü möcizəsini *anlan* Ki, qılmış ayı giçi barmağı ilə bədü nim (QB., s. 366); Təbibiləlünə sordum dəva bu dərdümə nədür, Dedi, *nəvmid olmanuz* çü bən dərmana varuram (QB., s. 185) *Müddəilər tənəsindən sanmanız* kim, mən dönəm, Ol mənim canım içində cani-canandır mana. (X., s. 39); *Zülməti-hicranə söylən* hökmini tərkləysin, Bir günəş doğdu arayə, mahi-taban dövridir (X., s. 103); Kuyidə könlüm quşun qaçurmuşam, ey dustlar, Həq rızasıçün anı tapmağa fənd *eyləniz* (Əmani, s. 77) və s.

Xətəinin dilində bu şəkilçinin digər fonetik variantı da işlənmişdir; məs.: Ey müsəlmanan, *məni eyb etməyiz aşıq deyib*, Kim məni valeh qılan ol nərki-məstanədir (X., s. 179).

Xəbəri III şəxsi bildirən əmr cümlələri. Orta əsr oğuz qrupu türk dillərində işlənən əmr cümlələrinin xəbəri III şəxsin təkində *-sun*, *-sün* şəkilçisi qəbul etmişdir; məs.: Dəvişlərin yolına sidk ilə gelen *gelsin*, Hakdan özge nesneyi gönlündən süren *gelsin* (YE., s. 144); Bana *gelsin* yoxsul olan bay ola, Bu malü sermaye dükkən benimdir (YE., s. 62); Asumanilər geyüp gün gibi mahum, gitme gel, *Göklərə boyanmasun feryad u ahum* gitme, gel (Necati., s. 171); Məsləhətim sana budur suva var sən, *Boyunuzdan tozan-torpaq getsün imdi* (Əli, s. 53); *Bir-iki qul da anda hazır olsun, Ol arslanlara daim nazir olsun* (DƏH., s. 67); *Qonmasun* şəh yüzünə toz, çələbi, *Görməsün* səndən özgə göz, çələbi (QB., s. 283); Ayinə yüzünə, şəha, *ahum Dəgməsün* zinhar səndən irax (QB., s. 451); *Ey Xətai, tanrı sorsun bu şikəstə könlümü, Zərd olubdur arizin, andan məgər qan ayrılır?* (X., s. 162); Hər kim iqrar əhlidir, yoxdur niza, *qoy dinləsin*, Hər kimin dəvası var, divanə göndərmək gərək (X., s. 205); Etipdür bağırimi qan cövri-hicran, *Görüm* kim başə gəlsün dövri-hicran (Əmani, s. 140) və s.

R.Eyvazova yazır ki, bu forma keçmişdə oğuz və qırçaq qrupu türk dilləri üçün səciyyəvi xarakter daşmışdır (4, s. 95).

M.Cahangirov XIV-XV əsr yazılı mənbələrində xəbəri üçüncü şəxsin cəmi ilə ifadə olunan əmr cümləsinə təsadüf edilmədiyini yazır və daha sonra qeyd edir ki, bu hal həmin formanın bu dövrdə işlənmədiyini söyləməyə haqq vermir» (17, s. 161). Doğrudan da, türkdilli abidələrin tədqiqi göstərir ki, bu forma XIV əsrdə işlənmişdir; məs.: *Ol sarayı bu sifətlü eləsünlər*, Tümen dürlü naqışlarla boyasunlar (Əli, s. 74); Gecə-gecə bizi xoş *bəkləsinlər*, Hərəminin şərin-dən *saxlasınlar* (DƏH., s. 67); Düşmənlər bizdə bolsa *ditrəşsünlər*, Qağan aslan qayıpınmaz dilkülərdən (QB., s. 625); Könlümü *çəkişməsünlər* billah ləblərinə de Bu çəkişmək qorxaram ki, aralıxda qan edər (QB., s. 205); *Həqqinə aşıq olanlar cana şirin qalması*n, Didara müştəq olanlar qibləsi didar-məst (X., s. 63); Xətai xəstədir, kani-səxavət, Xəbər ver *dərdlilər dərmanə gəlsün* (X., s. 297) və s. Göründüyü kimi, III şəxsin cəmini bildirən əmr cümlələrinin xəbəri *-sun(lar)*, *-sün(lər)* şəkilçisi vasitəsi ilə formalaşmışdır.

Y.Seyidov yazır ki, əmr cümlələrində müəyyən məna incəlikləri əmələ gətirmək üçün ədatlardan istifadə edilir (9, s. 121).

Orta əsrlər türkdilli mətnlərin dilində də *gəl*, *gəlün*, *gəlünüz*, *qo (qoy) / ko*, *-sənə* ədatları vasitəsi ilə məna incəliyi qazanan əmr cümlələrinə rast gəlmək mümkündür; məs.: *Ko beni yatayın* dost eşiyində, Yeter bir el dahi almazam ayruk (YE., s. 50); Kanı gerçək aşık kanı, *gəlin isteyelim* anı, Biçare Yunusun canı dost yoluna isar olur (YE., s. 120); *Gel varalım* bizim ilə ta giresin bağçelərə Məmur olmuş bostanlarım ağyar, gülüm, dermez benim (YE., s. 136); *Dinlesene* Yunus sözün Niçin ağlarsın bülbül hey (YE., s. 129); *Gəlünüz gidelüm* gəlün ki, Yunus geçdi gönildi Ayaklara düşər Yunus bu yolda baş olan kimdür? (YE., s. 129); Aşk ilə *gel* imdi *Allah diyelüm*, Dərd ilə göz yaşıyla ah idelüm (SÇ., s. 167); Bu dəmi *gəlün* qənimət görələm Ki, dünya, ey yarənlər, fəna durur (QB., s. 628); Əya meydən bilənlər yar ləlin, *Gəlünüz* uşda bizü işdə meydan (QB., s. 128); Könlü ləblərin, şəha, çəkişürlər, anı qurtar, Eşitməzsən bu sözümi, *qo* aralıxda qan olsun (QB., s. 116); Can sən isən bu tənümə *gəlsənə* Yoxsa bu tənü-

Göründüyü kimi, orta əsrlər oğuz qrupu türk dillərində işlənmiş əmr cümlələri müasir Azərbaycan ədəbi dilində işlənən eyniadlı cümlələrdən əsaslı şəkildə fərqlənmir, nəzərə çarpan əsas fərq belə cümlələrin xəbərinin morfoloji əlamətlərindən ibarətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan dilinin Muğan qrupu şivələri. Bakı, 1955.
2. Баскаков Н.А. Ногайский язык и его диалекты. М.-Л., 1940.
3. Dəmirçizadə Ə. «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanlarının dili. Bakı: API, 1959.
4. Eyvazova R. Kişvəri «Divan»ının dili (morfoloji xüsusiyyətlər). Bakı: Elm, 1983.
5. Əlizadə S. Orta əsrlərdə Azərbaycan yazı dili (orfoqrafik-fonetik və morfoloji normalar). Bakı: ADU, 1985.
6. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. М., 1959.
7. Мелиорански П.М. Араб-филолог о турецком языке. СПб., 1900.
8. Mirzəzadə H. Azərbaycan dilinin tarixi morfoloqiyası. Bakı, 1962.
9. Müasir Azərbaycan dili. Bakı: Azərtədrisnəşr, 1962.
10. Məhərrəmov R., Cahangirov M. Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisinə dair materiallar (sadə cümlə). Bakı, 1962.
11. Насилов В.М. Язык орхоно-енисейских памятников. М., 1960.
12. Rəhimov M. Azərbaycan dilində fel şəkillərinin formalaşması tarixi. Bakı, 1965.
13. Sadıqov B. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikasından xüsusi kurs (Dialekt və şivə materialları əsasında) // Dərs vəsaiti. Bakı: API-nin nəşri, 1977.
14. Seyidov Y. Seçilmiş əsərləri, III c. Bakı, 2007.
15. Məmmədov V. «Dastani-Əhməd Hərami» poemasının dili və üslubu. Bakı, 2001.
16. Щербак А.М. Грамматический очерк языка тюркских текстов X-XIII вв. из Восточного Туркестана. М.-Л., 1961.
17. Şirəliyev M. Azərbaycan dilinin dialektologiyası. Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1957.

İXTİSARLAR

- QB.** - Qazi Bürhanəddin
KDQ. - Kitabi-Dədə Qorqud
Ə. - Qul Əli «Qisseyi-Yusif»
DƏH. - Dastani-Əhməd Hərami
İN. - İmadəddin Nəsimi
YE. - Yunus Emre
Ə. - Əmani
X. - Xətai
DŞ. - Dərviş Şəmsəddin (1449-1503)
EP. - Ehmed Paşa (?-1496)
YM. - Yazıçıoğlu Mehmed (?-1451)
M. - Mesih (1470-1512)
Necati. - Necati (?-1509)
SƏ. - Said Əmrə (XIV əsr)
SÇ. - Süleyman Çələbi (1351-1422)
MX. - Fatih Sultan Mehmet Xan (XV əsr)
Ş. - Şeyhi (1373-1431)
HX. - Hafiz Xəlil (XV əsr)
HV. - Hacı Bayram Vəli (1352-1430)
CS. - Cem Sultan (1459-1495)

**ФОРМЫ ВЫРАЖЕНИЯ ПОВЕЛИТЕЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ
В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ ОГУЗСКОЙ ГРУППЫ**
(на материале азербайджанского и тюркского языков)

РЕЗЮМЕ

В средневековых тюркских языках огузской группы чаще других используются побудительные предложения со сказуемым, выраженным глаголом в повелительном наклонении. Количество побудительных предложений, образованных с помощью побудительных частиц, сравнительно ограничено. В целом, структура побудительных предложений, используемых в средневековых тюркских языках огузской группы, идентична побудительным предложениям современного азербайджанского языка.

I.E. GULIYEV

**EXPRESSION FORMS OF THE IMPERATIVE SENTENCES IN THE MIDDLE
AGES OGHUZ GROUP TURKISH LANGUAGES**
(on the basis of Azerbaijan and Turkish languages)

SUMMARY

All forms of the imperative sentences observed in the modern Azerbaijani are used in the monuments of the Middle Ages Oghuz group Turkish speaking languages. Imperative sentences expressed by the verbs in imperative mood have prevalence.

K.E. Abdurəhimova. İngilis və Azərbaycan dillərində tərz bildirən funksional sintaktik vahidlərin korrelyat sıraları.....	3
V.F. Ağalarova. Mətnin praqmatikliyini təmin edən aspektlər	10
Ş.V. Aslanova. Alman dilində təkid və qadağan mənalının ifadə vasitələri.....	15
S.N. Bağırova. XIX əsr rus ədəbiyyatında geyim və məişətlə bağlı Azərbaycan sözləri	19
G.T. Əliyeva. Alman ədəbi dilinin formalaşmasında Martin Lüterin islahatçı rolu	23
S.H. Həsənzadə. İngilis dilində frazeoloji birləşmələrin lüğət tərkibində yeri.....	27
K.S. Hüseynov. Antonimlər və onomastik vahidlərin obrazlılığın yaranmasında rolu.....	33
A. Hüseynqızı. J.Maherin «Introducing: Chomsky» kitabı haqqında.....	39
V A.F. Qəhrəmanova. İngilis dilində tabesiz mürəkkəb cümlələrin struktur təbiəti.....	43
İ.E. Quliyev. Orta əsrlər oğuz qrupu türk dillərində əmr cümləsinin ifadə formaları (Azərbaycan və türk dili əsasında).....	49
G.Q. Məmmədova. Oğuz qrupu türk dillərində şəxssiz cümlələrin məna xüsusiyyətləri	56
V.A. Tahirova. İctimai nitqin psixolinqvistik xüsusiyyətləri.....	60
N.Ə. Tanrıverdiyeva. Qeyri-İngilis mənşəli coğrafi terminlər.....	63
F.H. Zeynalov, F.Ə. Aslanov. Azərbaycan türkcəsinin fonetik qurumu və fonoloji sisteminin incəlikləri qardaş türk xalqının dilində.....	68
G.F. Zeynalova. Leksik və qrammatik sözlərin vurğuya Və intonasiyaya münasibətinə dair..	73
B.C. Багирли. Семантический диапазон сакрального понятия И его влияние на перевод.....	80
У.Ф. Гусейнова. Несистемные формы паремии-фразеологических единиц и вопросы их лексикографического описания.....	84
M. Мамедова. Морфонология и единицы ее описания.....	89
Ш.И. Мирзалева. Основные вопросы лингвистической Географии Азербайджана....	93
M.M. Мустафаева. Азербайджанский перевод трилогии «Хождение по мукам». Проблема стилистической Адекватности речи персонажей.....	99
V.B. Насибов. Функциональный аспект элементов внутриглагольного словообразования в русском и азербайджанском языках.....	103
P.Ш. Шафиева. Эквивалентность в системе чешских и азербайджанских устойчивых сравнений.....	110
Karim Nazari Bagha. Theories of semantics.....	114

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ - ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

F.M. Allahverdiyeva. Bədii mətndə təkrar və alliterasiyanın üslubi xüsusiyyətləri.....	121
P.Ə. Kərimov. XVII əsr Azərbaycan lirikasında ideoloji mübarizənin əksi.....	126
K. Kazimov. N.S.Tixonov və Gürcüstan.....	133
F.M. Muğanlinskaya. E.Heminquey və S.Əhmədli qəhrəmanlarının mənəvi axtarışları	137
Ə.M. Vəliyev. Bir daha milli teatrın poetikası haqqında.....	146
A.X. Zeynalova. Ə.Vahidin əsərlərində poetik fiqur və kateqoriyalar.....	150
G.B. Адыгезалов. Проблема русско-азербайджанских литературных связей XX века журнале «Литературный Азербайджан».....	155
Э.Р. Магеррамов. Два перевода «Ненаписанного стихотворения» Гусейна Арифа.....	166